

ΙΔΡΥΜΑ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΛΕΒΕΝΤΗΣ»
ΛΕΒΕΝΤΕΙΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΝΟΜΗΣ

ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΟΤΗΤΑΣ

28η ετήσια διάλεξη
στη μνήμη Κωνσταντίνου Λεβέντη

31η Οκτωβρίου 2019

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2019

Ίδρυμα «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης»
Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο Λευκωσίας

Νικόλαος Κονομής

Το όνομα των Νεοελλήνων
και η ιστορική συνέχεια της ελληνικής εθνότητας

28η ετήσια διάλεξη
στη μνήμη Κωνσταντίνου Λεβέντη

31η Οκτωβρίου 2019

Λευκωσία 2019

Νικόλαος Κονομής

Το όνομα των Νεοελλήνων και η ιστορική συνέχεια της ελληνικής εθνότητας

© Ίδρυμα «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης», 2019

Vol: ISBN 978-9963-732-44-9

Σειρά: ISBN 9963-560-14-8

Θεωρώ τον εαυτό μου ιδιαίτερα ευτυχή που αξιώθηκα προς το τέλος της μακράς επιστημονικής μου σταδιοδρομίας να εκφωνήσω τη σημερινή ομιλία στη μνήμη του αξέχαστου Ντίνου, ενός σπάνιου ανθρώπου, προικισμένου με παιδεία, ανθρωπιά και με ακόρεστη δίψα για προσφορά στην πατρίδα και στους συνανθρώπους του.

Στη σύντομη αυτή ομιλία ενός φιλολόγου θα γίνει αναφορά σ' ένα κατεξοχήν εθνικό θέμα για το οποίο διασταυρώνουν τα ξίφη τους δύο ομάδες Ελλήνων «ιστορικών», οι «εθνικιστές» και οι «εθνομηδενιστές», σχετικά με την ιστορική ή μη συνέχεια της ελληνικής εθνότητας και δευτερευόντως σχετικά με το σημερινό όνομα των Νεοελλήνων. Πρόκειται ίσως ουσιαστικά για τη μεγαλύτερη κρίση εθνικής ταυτότητας των Νεοελλήνων, που θα προήλθε από ποικίλους, κοινωνικούς κυρίως, λόγους και γύρω από την οποία περιστρέφεται η πρόσφατη, αντιφατική πορεία μας στην ιστορία. Η ιστοριογραφία του νέου ελληνισμού είναι αυτονόητο ότι δεν εξαντλείται με τις δύο αυτές ακραίες τάσεις, αφού περιλαμβάνει και έναν αριθμό σοβαρών ιστορικών, οι οποίοι με νηφαλιότητα και κριτικό πνεύμα χειρίζονται τα κρίσιμα αυτά θέματα. Η επιλογή μου μάλιστα των θεμάτων αυτών έγινε για τη συζήτηση των ακραίων αυτών θέσεων που υποστηρίζονται και από τις δύο ομάδες, προκειμένου να αποκατασταθεί μια πιο ισορροπημένη θεώρηση των πραγμάτων.

Σύμφωνα με τους «εθνομηδενιστές», νεοελληνικό έθνος δεν υπήρχε πριν από την Επανάσταση, και το όνομα Έλληνες χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τους φιλέλληνες και εμείς το αποδεχτήκαμε. Στην πραγματικότητα ισχυρίζονται ότι το ελληνικό γένος εξέλιπε ήδη με την έλευση του χριστιανισμού πριν από

τον Μεσαίωνα, συμφωνώντας έτσι και με τη γνωστή θεωρία του Φαλμεράιερ (1830) ότι δηλαδή δεν υπήρξε βιολογική συνέχεια ανάμεσα στους αρχαίους Έλληνες και τους Νεοέλληνες.¹ Απλά ονομαστήκαμε «Έλληνες» γιατί έτσι μας ονόμασαν οι φιλέλληνες. Επιπλέον, ισχυρίζονται ότι οι φιλέλληνες ήταν αυτοί που συνέλαβαν την έννοια του Ελληνισμού ως πολιτιστικού διαμορφωτή του Δυτικού Πολιτισμού.² Όλες σχεδόν τις άλλες ιστορικές περιόδους ανάμεσα στην Κλασική Εποχή και την Ελληνική Επανάσταση τις απορρίπτουν, και ισχυρίζονται ότι ενώ ο λαός αναγνωρίζει ότι οφείλουμε την ύπαρξή μας, τη γλώσσα και τη θρησκεία μας στη μεσαιωνική παράδοση, μόνον οι διανοούμενοι το αρνούνται.³

Υποστηρίζουν επιπλέον ότι κατά την Επανάσταση Έλλην σήμαινε ακόμη ειδωλόατρες και όχι Έλληνας. Ας σημειωθεί ωστόσο ότι ο Κ. Λάσκαρις ήδη το 1489 χρησιμοποιεί τον όρο *Νεώτεροι Έλληνες* και ότι ο όρος *Έλλην* ουδέποτε, και μετά την έλευση του χριστιανισμού, σήμαινε αποκλειστικά ειδωλόατρες, όπως διατείνονται μερικοί «εθνομηδενιστές».⁴ Ισχυρίζονται ακόμη ότι ο όρος *ελληνική γλώσσα* σήμαινε κατά την Επανάσταση μόνο τα Αρχαία Ελληνικά. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, θεωρείται πια πολιτικώς ορθό να ορίζεται η ιστορική αλήθεια για χάρη μιας πολυπολιτισμικής μετάλλαξης του εθνικού κράτους σε ουδετεροεθνές κράτος χωρίς μάλιστα σύνορα, αυτό δηλαδή που γίνεται προσπάθεια να επιβληθεί σήμερα στη Βαλκανική.

Είναι βέβαια αλήθεια ότι ο όρος *Έλλην* με τη σημασία του ειδωλόατρη χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα από τους Πατέρες της Εκκλησίας τον 3ο-5ο αιώνα, αλλά αργότερα σπανιότερα είχε τη σημασία ειδωλόατρες. Ότι *Έλλην* σήμαινε

1. Βλ. π.χ. Θ. Βερέμης (1997), 20 κ.εξ.

2. Οι φιλέλληνες ωστόσο δεν έχουν σχέση με τη δημιουργία και τη διάδοση του νεότερου όρου *Ελληνισμός*. Ο όρος, με τη νεότερη σημασία του, δημιουργήθηκε πρώτα στη Γαλλία και την Αγγλία από παιδαγωγούς και με αυτόν εννοούσαν τα ιδανικά και τις ιδέες των αρχαίων Ελλήνων με τα οποία ήθελαν να ενισχύσουν την εκπαίδευση στη Μέση και Τριτοβάθμια Παιδεία τους.

3. Α. Liakos (2008), 207, 209 και σποράδην.

4. Βλ. όμως *DGE* τ. 7, λ. *Έλλην* III. Π. Κ. Χρήστου (21989), 129 κ.εξ. Μόνο σε ένα χωρίο του Ευαγγελίου του Μάρκου απαντά ο όρος *Έλλην* με αυστηρά θρησκευτική σημασία. Οπουδήποτε αλλού όπου απαντά ο όρος *Έλλην* έχει εθνική σημασία. Βλ. και *Έλλην, Ρωμηός, Γραικός: Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες*, Αθήνα 2018.

αδιάκοπα και το εθνικό Έλληνας φαίνεται από το γεγονός ότι στη βυζαντινή περίοδο χρησιμοποιείται και με την εθνολογική του σημασία και μάλιστα σε δημιώδη άσματα ήδη από τον 8ο αιώνα και εξής. Αυτή είναι π.χ. η σημασία του όρου Έλλενος στα ποντιακά ακριτικά άσματα, ενώ και σε στίχο κυπριακού άσματος, όπου λέγεται ότι ο δράκος άνοιξε το στόμα του «τον Έλλενον να φάει», ο Έλλενος αυτός δεν είναι βέβαια κανένας ειδωλολάτρης αλλά Έλληνας χριστιανός. Στη συνέχεια ο μεσαιωνικός ελληνισμός ασπάζεται ξανά τις ελληνικές πολιτιστικές αξίες, και η πνευματική αυτή πορεία του τον οδηγεί με τον καιρό στη δημιουργία μιας ελληνικής εθνότητας με συνείδηση της ιστορικής της συνέχειας. Στην περίοδο που αρχίζει με τη Μακεδονική Δυναστεία (867-1057) και συνεχίζεται ως το τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας το βασικό ιστορικό γεγονός για τον ελληνισμό είναι η ενσωμάτωση στα διάφορα φύλα της νοτιότερης Βαλκανικής χαρακτηριστικών της ελληνικής παιδείας. Σύμφωνα με τον Ν. Σβορώνο, το Βυζάντιο ήταν φορέας του ελληνισμού και με το τέλος της εποχής της Εικονομαχίας αρχίζει μάλιστα η ενδυνάμωση του ελληνισμού στο Βυζάντιο.⁵ Έκτοτε πολλαπλές αναφορές λογίων φανερώνουν τη συναίσθηση της σχέσης των Βυζαντινών με την ελληνική αρχαιότητα καθώς αναφέρονται στο σύγχρονό τους γένος των Ελλήνων ως απογόνου των αρχαίων. Με το εθνολογικό τους όνομα π.χ. αναφέρεται συχνά η Άννα Κομνηνή στους Έλληνες. Αργότερα, καθώς η αυτοκρατορία εξασθενεί, η μέση τάξη, υποστηρίζει ο Σβορώνος, έγινε η παρακαταθήκη της ελληνικής ιδέας και ο πρόδρομος του νεότερου ελληνικού έθνους.

Από το τελευταίο τέταρτο του 14ου αιώνα και εξής, η ονομασία Έλληνας αρχίζει να συνδέεται συχνότερα με τις λαϊκές μάζες εξαιτίας στην αρχή του αγώνα της Εκκλησίας εναντίον του Πάπα, όταν η ανατολική Εκκλησία μεταβάλλεται σε Ορθόδοξη, και έκτοτε αυτή θα αποτελέσει καίριο στήριγμα του ελληνισμού. Ήδη η δημιουργία των τριών χωριστών κρατών στις επαρχίες του βυζαντινού κράτους μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους (1204), δηλαδή του βασιλείου της Νικαίας, του δεσποτάτου της Ηπείρου και της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, είναι δείγμα, σύμφωνα με

5. ΕΚΠΑ, Επίσημοι λόγοι, τ. 20 (1978), 34-43.

τους ιστορικούς, της αφυπνιζόμενης ελληνικής εθνικής συνείδησης, και ο Σβορώνος τα αποκαλεί «τα πρώτα νεοελληνικά κράτη». Λόγιοι όπως ο Γεμιστός Πλήθων (14ος-15ος αιώνας), που αναφωνεί απευθυνόμενος στον Μανουήλ Παλαιολόγο: «Εσμέν γαρ ουν, ων ηγείσθε και βασιλεύετε, Έλληνες το γένος ως η τε φωνή και η πάτριος παιδεία μαρτυρεί», και η συνήθεια να προσφωνείται ο αυτοκράτωρ ως «αυτοκράτωρ των Ελλήνων» και άλλες ανάλογες περιπτώσεις συνομολογούν ότι πρόκειται για το ελληνικό έθνος. Για τις σημασίες των όρων Έλλην, Ελλάς τον 14ο αιώνα στο Βυζάντιο, ο πατριάρχης των βυζαντινολόγων Sir St. Runciman αναφέρει: «Τότε, όταν ο τουρκικός κίνδυνος δεν ήταν ακόμη τελείως προφανής, η έμφαση ετοποθετείτο στην ελληνική καταγωγή του Βυζαντίου ως μιας υπερήφανης υπόμνησης στη Δύση για τη συνέχεια της Ελλάδος και για τον ρόλο που διαδραμάτισε και θα μπορούσε ακόμη να διαδραματίσει στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού». ⁶ Ο πρώτος πατριάρχης μετά την Άλωση έγραφε «η πατρίς ημών Ελλάς», και, τέλος, οι Έλληνες λόγιοι κατά την Αναγέννηση «Έλληνας εαυτούς ονόμαζαν».

Ιδιαίτερα ωστόσο μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους (1204) χρησιμοποιήθηκε, ως γνωστόν, και στην Ανατολή από τους Έλληνες ο όρος Γραικοί, ίσως αρχικά και με υποτιμητική σημασία (Graeculi) από μέρους των Δυτικών. Πρόκειται για παλιά ονομασία των Ελλήνων, σκοτεινής ετυμολογικής αρχής, που διαδόθηκε στην αρχαιότητα με τον ελληνικό αποικισμό στη Δύση, για την οποία ο Αριστοτέλης (Μετεωρολογικά 352a) αναφέρει σχετικά με τους πρώτους Έλληνες (Σελλοί) ότι κατοικούσαν γύρω από τη Δωδώνη καλούμενοι τότε μεν Γραικοί νυν δε Έλληνες, και στη μετέπειτα ελληνική γραμματεία αναφέρεται ενίοτε Γραικός (= Έλλην). Ένα άλλο όνομα που χρησιμοποιήθηκε και στην Τουρκοκρατία για να χαρακτηρίσει τους Έλληνες είναι ο όρος Ρωμιός (Ρωμαίος), και το γένος των Ελλήνων αναφέρεται κάποτε ως «Ρωμαίων έθνος». Οι Έλληνες είναι γνωστό ότι ήδη από το 196 π.Χ. υπετάγησαν στους Ρωμαίους και αργότερα με το γνωστό Διάταγμα του Καρακάλλα (212 μ.Χ.) έγιναν όλοι Ρωμαίοι πολίτες. Το όνομα αυτό συνέχισε να χρησιμοποιείται κατά τη βυζαντινή περίοδο, αφού το Βυζάντιο ήταν η ανατολική ρω-

6. St. Runciman (1952), 31.

μαϊκή αυτοκρατορία (Ρωμανία), προβλ. την αναφώνηση του λαού στον ιππόδρομο: «η Ρωμανία νικά!» Όμως κατά την Επανάσταση ο όρος Έλλην σήμαινε σχεδόν αποκλειστικά, σύμφωνα με τη χρήση του από τους ίδιους τους επαναστάτες, το εθνικό όνομα των Ελλήνων, προβλ. τον Μακρυγιάννη, ο οποίος στο τραγούδι που αυτοσχεδιάζει στην πολιορκημένη Ακρόπολη δειπνώντας με τον Γκούρα τραγουδά: *Ο ήλιος εβασίλεψε / Έλληνά μου, βασίλεψε*. Με την προσφώνησή του αυτή ο στρατηγός απευθύνεται στους πολιορκημένους συμπολεμιστές του στην Ακρόπολη, ενώ ο Δ. Σολωμός, όπως είναι γνωστό, φαντάζεται την ελευθερία των εμπόλεμων Ελλήνων να πηγάζει από τα ιερά τους κόκκαλα και η ελευθερία αυτή να είναι ανδρειωμένη όπως στην παλαιά εποχή. Τέλος, όλοι σχεδόν οι αγωνιστές από την πρώτη στιγμή του αγώνα Έλληνα ονόμαζαν τον εαυτό τους και την πατρίδα τους Ελλάδα.

Σε ό,τι αφορά τώρα την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους, είναι γνωστό ότι η νεοελληνική ιστορική επιστήμη υποστήριξε γενικά την αδιάσπαστη ενότητα του ελληνικού έθνους, και ότι ο εθνικός ιστορικός Κ. Παπαρρηγόπουλος, στο μνημειώδες έργο του *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εξέτασε για πρώτη φορά συστηματικά την ιστορία του ελληνισμού ως αδιάσπαστης ιστορικής συνέχειας αλληπάλληλων περιόδων. Ιδιαίτερα στο τμήμα του έργου του που αναφέρεται στη βυζαντινή περίοδο επισημάνθηκε η μεγάλη σημασία του βυζαντινού πολιτισμού όχι μόνο για τον ελληνισμό αλλά και γενικότερα για την Ευρώπη.⁷ Αρκεί μεταξύ άλλων να θυμηθούμε ότι το Βυζάντιο διέσωσε δύο φορές την ελληνική γραπτή κληρονομιά, πρώτα στα μέσα του 5ου αιώνα, με την καταγραφή των κειμένων από τους δυσκολοδιάβαστους παπυρικούς κυλίνδρους σε κώδικες, και ύστερα τον 8ο αιώνα, διευκολύνοντας περαιτέρω την ανάγνωσή τους, με τη μεταγραφή τους από την κεφαλαιογράμματη σε μικρογράμματη γραφή. Ιδιαίτερα στους βυζαντινούς οφείλεται η πρόσληψη του έργου του Αριστοτέλη και η συγγραφή υπομνημάτων στο έργο του καθώς και η γνώση μέρους της ελληνικής γραμματείας από τους ανατολικούς λαούς (Σύρους, Πέρσες, Άραβες κ.ά.).⁸

7. Την ίδια άποψη υιοθετεί και ο S. Vryonis (1978), 251, και ο ίδ. (1999), 19-36.

8. Για τα ανθρωπιστικά γράμματα στο Βυζάντιο βλ. τη σημαντική μονογραφία του P. Lemerle (1971).

Την ίδια άποψη για την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια του ελληνισμού φαίνεται να υπερασπίζεται εκτός των άλλων και ο μαρξιστής ιστορικός Νίκος Σβορώνος, ο οποίος εξέτασε μίαν προς μίαν τις πηγές των διαφόρων ιστορικών περιόδων, δικαιολογώντας έτσι τη συνεχή ανέλιξη της ελληνικής εθνότητας ανά τους αιώνες μέχρι την Επανάσταση καθώς και τη διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής συνείδησης. Για την άποψή του αυτή ο Σβορώνος έγινε αντικείμενο ειρωνείας από μέρους των «εθνομηδενιστών» και χαρακτηρίστηκε ως μαρξιστής που εδράζεται στη μεταφυσική.

Στην Τουρκοκρατία, ως γνωστόν, η Εκκλησία παίρνει στα χέρια της την οργάνωση για τη φυσική άμυνα του ελληνισμού. Η σύνδεση όμως με την αρχαία Ελλάδα και η ιδέα συνέχειας του ελληνισμού, που έχει εν τω μεταξύ εγκαταλειφθεί από την Εκκλησία, υιοθετείται τώρα από τους λόγιους που μετανάστευαν στη Δύση.⁹ Ο Γεώργιος Φραντζής στο Χρονικό του (8.6), μιλώντας για τον αυτοκράτορα, βάζει στο στόμα του τη φράση σχετικά με την Πόλη «η ελπίς και η χαρά όλων των Ελλήνων», ο δε Νούκιος (16ος αιώνας) σημειώνει στις *Αποδημίες* του (131) «Ελλήνων εσμέν παίδες». Εξάλλου από τον 17ο αιώνα άρχισαν να μεταφράζονται βιβλία δυτικών συγγραφέων, όπως το παιδαγωγικό έργο του Φενελόν *Aventures de Télémaque*, καθώς και καθαρά ιστορικά έργα που ασχολούνται κυρίως με την αρχαία ιστορία και που η ανάγνωσή τους παγιώνει στη συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας την ιστορική αντίληψη για τους αρχαίους Έλληνες ως προγόνους των Νεοελλήνων. Την ίδια εποχή αρχίζουν οι περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο αρχαιολόγων και καλλιτεχνών που αναφέρονται ενίοτε ως μέλη της εταιρείας *Dilettanti* καθώς και ρομαντικών θαυμαστών της αρχαιότητας που επισκέπτονται τα αρχαία μνημεία, και ο ελληνικός λαός συνειδητοποιεί ότι δημιουργοί των μνημείων αυτών ήταν οι πρόγονοί του. Θυμηθείτε το επεισόδιο που διηγείται ο Μακρυγιάννης με τους στρατιώτες που είχαν στην κατοχή τους αρχαιότητες και γύρευαν να τις πουλήσουν σε ξένους.¹⁰ Τέλος, στους νεότερους χρόνους (18ος αιώνας και εξής) η

9. Βλ. και Α. Βακαλόπουλος (1976), 290-297.

10. Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2011, και το σχόλιο του Σεφέρη, *Τετράδιο Γυμνασμάτων*, Β 303.

έννοια του ελληνισμού διογκώθηκε ώστε να περιλάβει και ξένους, αφού επικράτησε ευρύτερα η άποψη ότι Έλληνας είναι και όποιος μετέχει της ελληνικής παιδείας και έχει ελληνική αγωγή.

Παράλληλα με την ανάπτυξη των ελληνικών κοινοτήτων στο εξωτερικό αρχίζει η συστηματική μελέτη του εθνικού λαϊκού πολιτισμού σε υγιείς βάσεις, ιδιαίτερα από το τέλος του 19ου αιώνα, οπότε ως κύριες κινητήριες δυνάμεις εμφανίζονται ο Διαφωτισμός και το Δημοτικιστικό Κίνημα. Κοινή πίστη των λογίων είναι ότι ο ελληνισμός, από την πρώτη ιστορική του εμφάνιση και σε όλη την ιστορική του διαδρομή, αποτέλεσε μια αυτοτελή κοινότητα που ξεχώριζε με σαφήνεια από τα σύνολα άλλων λαών που τον περιέβαλλαν γιατί είχε την αίσθηση ότι ανήκε, είτε ως κυρίαρχο είτε ως υποταγμένο στοιχείο, σε ανώτερες συνολικά πολιτισμικές ενότητες. Με τον Διαφωτισμό και την προσήλωσή του στην προσδοκώμενη ανεξαρτησία του ο ελληνισμός υιοθετεί τα επαναστατικά κηρύγματα και δειλά δειλά αποφασίζει να διεκδικήσει ο ίδιος μαχητικά την ελευθερία του (θυμηθείτε τον Ρήγα Φεραίο και τους συντρόφους του).¹¹ Ο κύριος εκπρόσωπος του Διαφωτισμού, ο Αδ. Κοραής, όταν μιλά για Έλληνες, εννοεί τόσο τους αρχαίους όσο και τους νεοέλληνες απογόνους τους, ενώ ο Διονύσιος Σολωμός, όπως αναφέρθηκε, «βγάζει» την ελευθερία που είναι όπως παλαιά ανδρειωμένη από τα κόκκαλα των νεοελλήνων μαχητών. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν μπορεί προφανώς να υποστηριχθεί σοβαρά το ανιστόρητο αφήγημα της «αντιεθνικιστικής» ιστοριογραφίας ότι στους νεότερους χρόνους Έλλην σήμαινε ακόμη μόνο ειδωλολάτρης και ότι υιοθετήσαμε το όνομα Έλληνες επειδή οι φιλέλληνες μας ονόμασαν έτσι. Εξάλλου είναι αληθές, όπως ανέφερα ήδη, ότι ενώ οι Νεοέλληνες στην Τουρκοκρατία ονομάζονταν κάποτε και Γραικοί ή Ρωμιοί, όμως στην Επανάσταση, ανεξάρτητα από ποιο όνομα χρησιμοποιούσαν, είναι βέβαιο ότι όλοι σχεδόν όσοι συμμετείχαν σ' αυτήν πίστευαν ότι η φυλή τους καταγόταν από τους αρχαίους Έλληνες και αυτούς ως προγόνους τους είχαν πρότυπο.

11. Ανάμεσα στους συντρόφους του Ρήγα συγκαταλέγεται, ως γνωστόν, και ο Λευκωσιάτης Ιωάννης Καρατζάς, που μαρτύρησε μαζί με τον Ρήγα. Βλ. τη σημείωση του Ν. Κονομή, *Κυπριακά Γράμματα* 19 (1954), 373-382.

Έλληνες, τέλος, για τους «μοντερνιστές» ιστορικούς δεν σημαίνει τους προγόνους που διεκδικούμε οι Νεοέλληνες αλλά τον πολιτισμό που αναπτύχθηκε γύρω από τη Μεσόγειο, μέσα σ' ένα πλαίσιο εννοιών και έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής. Συνεπώς ο όρος *ελληνισμός*, σύμφωνα με τους «μοντερνιστές», χωρούσε πολλούς λαούς και υπέστη πολλούς μετασχηματισμούς και υιοθέτησε νέα στοιχεία περιλαμβάνοντας τους ελληνόφωνους, τους αραβόφωνους της Μέσης Ανατολής, τους κατοίκους της Μεσογείου και της Ευρώπης. Μια άποψη που ενίοτε αναπαράγεται από παρεμφερείς προς την ιστορία επιστήμες, που όμως δεν μπορεί να υποστηριχθεί ιστορικά, αφού η ιδιαίτερη πολιτιστική εξέλιξη των Ελλήνων είναι εύκολα διακριτή από εκείνη ξένων λαών.

Βρισκόμαστε ωστόσο μπροστά σε ένα δίλημμα σχετικά με τον φυλετικό χαρακτήρα του ελληνικού έθνους. Να πιστέψουμε άραγε στην ακραία, μονολιθική άποψη μερικών αθεράπευτα «εθνικιστών» που διακηρύσσουν ότι το Έθνος διατηρήθηκε αμόλυντο κατά κάποιο τρόπο στη συνέχεια της ιστορίας του ή, όπως φαίνεται πιο λογικό, ότι το Έθνος υπέστη στη μακραίωνη ιστορία του προσμείξεις με άλλους λαούς; Ο Παπαρρηγόπουλος, στην προσπάθειά του να αντικρούσει τον Φάλμεράιερ, στηρίζεται εν μέρει σε επιχειρήματα του Zinkeisen, η έρευνα του οποίου είχε φθάσει σε αντίθετα προς τον Φάλμεράιερ αποτελέσματα, επιλέγοντας κυρίως δύο σημεία. Πρώτα αμφισβητεί την ορθότητα της αξιολόγησης των βυζαντινών χρονογράφων σχετικά με τη χρονολογία (9ος αιώνας) και τα αποτελέσματα των σλαβικών εποικήσεων στην Ελλάδα. Αναφερόμαστε στη μαρτυρία του Ευάγριου και στον χρονογράφο Θεοφύλακτο, σε δύο χωρία του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, στην επιστολή του Πατριάρχη Νικολάου, όπου αναφέρεται ότι η Ελλάδα ερημώθηκε για 208 χρόνια, και στο Χρονικό της Μονεμβασίας.¹² Επιπλέον ο Παπαρρηγόπουλος αναφέρει έναν δυο βυζαντινούς χρονογράφους τους οποίους αγνοούσε ο Φάλμεράιερ και που διαφεύδουν την απόλυτη άρνησή του της ελληνικής εθνότητας. Στη συνέχεια αμφισβητήθηκε, όπως και από άλλους, η αξία της επιστολής του Πατριάρχη Νικολάου, καθώς και του Χρονικού της Μονεμβασίας μαζί με την πλαστή πληροφορία του λεγομένου Χρονικού της Μονής Αγίων Αναργύρων που ο Κυ-

12. Κ. Παπαρρηγόπουλος (1932), 158-168.

ριακός Πιττάκης έδωσε στον Φαλμεράιερ και στο οποίο μεταξύ άλλων αναφέρεται εξαλβανισμός της Αττικής.

Το δεύτερο επιχείρημα του Παπαρρηγόπουλου είναι πολιτιστικό. Σύμφωνα με τη γνώμη του, «τα έθνη που διέπρεψαν στην ιστορία ήταν αποτέλεσμα μείξης [...] και δεν θα πρέπει να νιώθουμε άβολα για τη μείξη [με άλλους λαούς] που παρήγαγε τους Νεοέλληνες. Ό,τι χρειάζεται να αποδείξουμε, συνεχίζει, δεν είναι ότι το ελληνικό έθνος είναι άμεσος απόγονος του Περικλή, αλλά ότι με τη μείξη με άλλους λαούς διατήρησε και εμπλούτισε το πνεύμα του Ελληνισμού». Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Αμερικανός ανθρωπολόγος J. L. Angel, ο οποίος υποστηρίζει ότι η μείξη διαφόρων φυλών δίνει δύναμη σ' ένα έθνος που δημιουργείται.¹³ Εξάλλου για την ανάμειξη των Νεοελλήνων όχι αποκλειστικά μόνο με Σλάβους και Αλβανούς και τη συνέχεια του ελληνικού έθνους το κρίσιμο ζήτημα δεν είναι, κατά τον Παπαρρηγόπουλο, αν ο πληθυσμός της Πελοποννήσου εξαφανίστηκε ή όχι τον 6ο αιώνα από τους Αβάρους και Σλάβους (Σκλαβηνούς) και τον 14ο αιώνα από τους Αλβανούς, αλλά αν σταμάτησε ποτέ να ομιλείται η ελληνική γλώσσα και αν έπαυσε να υπάρχει ο ελληνικός πολιτισμός. Σύμφωνα με τον Κ. Παπαρρηγόπουλο, «άπαντα τα πασίγνωστα γεγονότα της μεσαιωνικής ημών ιστορίας μονονουχί φωνήν αφήνουσι ότι οι Σλάβοι ούτοι δεν κατέστρεψαν την αρχαίαν ελληνικήν φυλήν, αλλ' εξεναντίας αυτοί εντός αυτής συνεχωνεύθησαν επί τοσούτω ώστε ουδέν έτερον κατέλειπον της εν τω μέσω ημών υπάρξεως αυτών ίχνος ή ονόματα τινά ορέων, ποταμών και χωρίων».¹⁴ Όλα αυτά εξαιτίας του γεγονότος ότι οι Σλάβοι στην Ελλάδα ήταν μειοψηφία του πληθυσμού.

Ο ισχυρισμός του Φαλμεράιερ παρουσιάζει εντούτοις δυσκολίες. Το 1827 στην έκδοση της Ιστορίας της Τραπεζούντας ο Φαλμεράιερ παρουσιάζοταν σχεδόν ως φιλέλληνας. Θεωρούσε τους Νεοέλληνες ως «απογόνους ακριβώς εκείνων των ανδρών που είχαν κάποτε αγωνιστεί στις Πλαταιές και τη Σαλαμίνα τρόπον τινά για την ελευθερία του ανθρώπινου γένους». Όμως, όταν διατύπωνε (1830) τη γνωστή άποψή του για τους Νεοέλληνες, επικαλούνταν το

13. J. L. Angel (1945), 252-260.

14. Κ. Παπαρρηγόπουλος (1932), 168.

μη αναστρέψιμο γεγονός του βιολογικού θανάτου των αρχαίων Ελλήνων. «Η καταστροφή της Ελλάδας ο θρίαμβός μου», σημείωσε στο ημερολόγιό του. Όμως δεν υπολόγισε τότε την αντίδραση της σύγχρονης του γερμανικής κοινωνίας, η οποία λόγω της παιδείας της αποδείχθηκε ο άμεσος αντίπαλός του. Το ζήτημα όμως της ελληνικής καταγωγής των Νεοελλήνων έμεινε όπως και σήμερα μετέωρο, και η τουρκική διπλωματία δεν κουράζεται να το επικαλείται: ούτε σταγόνα ελληνικού αίματος δεν ρέει πλέον στις φλέβες του ελληνικού έθνους.

Η πραγματικότητα δεν έχει μέχρι σήμερα διευκρινισθεί. Ο Φαλμεράιερ δικαιώνεται όταν υποστηρίζει ότι οι αλληπάλληλες αυτές επιδρομές και εγκαταστάσεις ποικίλων λαών στην Ελλάδα –Ούνων, Γόθων, Αβάρων, Βουλγάρων και προπαντός Σλάβων και αργότερα Αλβανών– ασφαλώς και αλλοίωσαν την καθαρή φυλετική καταγωγή των Νεοελλήνων. Δεν είναι μόνο οι αλληπάλληλες εισβολές που κατέληξαν στην εγκατάσταση, συνήθως ειρηνική, των Σλάβων ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, αργότερα δε και των Αλβανών σχεδόν παντού αλλά ιδιαίτερα στην Αττική, τη Βοιωτία και τη νότια Εύβοια, αλλά είναι και η αδιαφορία του βυζαντινού κράτους για τα θέματα της Πελοποννήσου και της Ελλάδας, ώστε συχνά ανενόχλητοι οι Σλάβοι κατήρχοντο και εγκαθίσταντο στην Ελλάδα και τούτο γιατί οι βυζαντινοί αυτοκράτορες είχαν να αντιμετωπίσουν άλλους σοβαρότερους κινδύνους στην Ανατολή (Πέρσες, Άραβες, Σαρακηνούς). Διόλου δεν δικαιώνεται ωστόσο ο Φαλμεράιερ όταν ισχυρίζεται ότι η ελληνική γλώσσα, η οποία δεν έπαψε να ονομάζεται ελληνική, είναι ένα αμάλγαμα της γλώσσας διαφόρων λαών, που δημιουργήθηκε στο Βυζάντιο και κληροδοτήθηκε στους Νεοέλληνες. Σήμερα όμως η γλωσσολογία ευρίσκει απόλυτη συνέχεια του ελληνικού λαού έως σήμερα.

Έχοντας αυτά υπόψη, θα μπορούσαμε άραγε να εναρμονίσουμε την παραπάνω άποψη για τη φυλετική μείξη και τη συνέχεια της ελληνικής εθνότητας με τη βοήθεια της έρευνας γενετιστών που ασχολήθηκαν τελευταία με το θέμα; Ο καθηγητής Κ. Τριανταφυλλίδης του Α.Π.Θ. αναφέρει: «Οι Έλληνες στην πλειονότητά τους είναι απόγονοι ατόμων με μιτοχονδριακές και του χρωμοσώματος Υ γενεαλογικές γραμμές που χαρακτηρίζουν παλαιολιθική προέλευση σε ποσοστά 72% και 51% αντίστοιχα. Αυτό σημαίνει ότι οι περισσότεροι Έλ-

ληνες έλκουν την καταγωγή τους από τους παλαιολιθικούς κυνηγούς-τροφοσυλλέκτες που συμβιούσαν ή είχαν αντικαταστήσει τους Νεάντερταλ. Αυτό σημαίνει επίσης ότι οι περισσότεροι σύγχρονοι Έλληνες φέρουν τη γενετική υπογραφή κυνηγών-τροφοσυλλεκτών, ενώ οι λιγότεροι νεολιθικών αγροτών. [...] Η DNA υπογραφή των Ελλήνων παρουσιάζει αντοχή στον χρόνο και αντικατοπτρίζει την εξάπλωση των Ελλήνων κατά την προϊστορική περίοδο στην Ευρασία και υποστηρίζει τη συνέχεια των Ελλήνων στον γεωγραφικό χώρο και στον χρόνο».¹⁵

Εξάλλου ο αείμνηστος καθηγητής Γ. Σταματογιαννόπουλος, κορυφαίος γενετιστής, και ο Ιωσήφ Λαζαρίδης, ερευνητής του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ με την ερευνητική τους ομάδα, σε μια πρόσφατη έρευνά τους που δημοσιεύθηκε το 2017 στο περιοδικό *Nature*,¹⁶ υποστηρίζουν ότι το DNA των Νεοελλήνων μοιάζει κατά 70% με το DNA των Μυκηναίων: Αυτό σημαίνει ότι το DNA των Μυκηναίων φανερώνει ότι οι σημερινοί Έλληνες είναι πραγματικά οι απόγονοι των Μυκηναίων με μία μόνο μικρή σχετικά αναλογία του DNA τους να προέρχεται από μεταγενέστερες μεταναστεύσεις ξένων στην Ελλάδα. Σε αλληλογραφία που είχα μαζί του ο καθηγητής ήταν πεπεισμένος ότι οι νεότεροι Έλληνες κατάγονται από νεολιθικούς αγρότες, γνώμη την οποία, όσο γνωρίζω, εξέφρασε πρώτος ο Άγγλος αρχαιολόγος Lord Colin Renfrew.¹⁷ Έτσι, εκτός άλλων, τόσο η εντυπωσιακή γλωσσική συνέχεια η οποία συνέχει μια μακρά γλωσσική πολιτισμική κοινότητα, που παρά τις επιπτώσεις της ιστορικής αλλαγής προφυλάσσει πάντως την κοινή ταυτότητα όλων όσοι μιλούν ελληνικά, όσο και η ένδειξη του DNA, αν είναι όντως πειστική, θα μαρτυρούσαν και σε ανθρωπολογική πλέον βάση την επιβεβαίωση της διατήρησης ανά τους αιώνες του ελληνικού γένους, και τότε η αθεμελίωτη άποψη «μοντέρνων ιστορικών» θα ήταν απλώς ένα ανιστόρητο σενάριο.

Ο Ν. Σβορώνος μάλιστα σε άρθρο του συνοψίζει: «Το κάθε τι οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μέχρι την πτώση της Κωνσταντινούπολης και την καταστροφή

15. Κ. Τριανταφυλλίδης (2014), 270.

16. G. Stamatoyannopoulos G. και άλλοι (2017), 214-218.

17. C. Renfrew (1987).

της αυτοκρατορίας από τους Οθωμανούς η ιδέα της ελληνικής ανεξαρτησίας είχε ήδη γεννηθεί και ότι ήταν αυτή η ιδέα που θα συγκρατούσε τους Έλληνες στη μακρά περίοδο της κατοχής τους από τους Φράγκους και αργότερα τους Τούρκους. Τελικά θα αποκρυσταλλωθεί στην επιθυμία τους να αποκτήσουν ταυτότητα και ανεξαρτησία, και η ιδέα του νέου έθνους θα περιλάμβανε στοιχεία από κάθε φάση της ιστορίας του, τη ρωμαϊκή και τη χριστιανική καθώς επίσης και την ελληνική»,¹⁸ δηλαδή την αρχαία ελληνική.

18. N. Svoronos (1985), 286.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βακαλόπουλος Α., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1976, 290-297.
- Βερέμης Θ., στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997, 20 κ.εξ.
- Δημαράς Κ. Θ. / Σβορώνος Ν., *Η μέθοδος της ιστορίας*, Αθήνα 1995.
- ΕΚΠΑ (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών), Επίσημοι λόγοι, τ. 20 (1978), 34-43.
- Ζακυθηνός Δ., *Οι Σλάβοι εν Ελλάδι. Συμβολαί εις την ιστορίαν του Μεσαιωνικού Ελληνισμού*, Αθήνα 1945.
- Κατσιαρδή-Hering Ο. και άλλοι (επιμ.), *Έλλην, Ρωμηός, Γραικός: Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες*, Αθήνα 2018.
- Παπαρρηγόπουλος Κ., *Περί της εποικήσεως σλαβικών τινών φυλών εις την Πελοπόννησον*, Αθήνα 1843.
- Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 1-6, Αθήνα 1932.
- Σβορώνος Ν., *Το ελληνικό έθνος: Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα 2004.
- Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2011.
- Τριανταφυλλίδης Κ., *Η γενετική ιστορία της Ελλάδας. Το DNA των Ελλήνων*, 2014.
- Χρήστου Π. Κ., *Οι περιπέτειες των εθνικών ονομάτων των Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη 1989.
- Adrados F. R. και άλλοι, *Diccionario griego-español*, τ. 1-7, Madrid 1980-.
- Angel J. L., «Neolithic Ancestors of the Greeks», *AJA* 49 (1945), 252-260.
- Fallmerayer J. P., *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters: Ein his-*

- torischer Versuch*, 1-2, Stuttgart 1830-1836. Προβλ. τη μτφρ. Κ. Ρωμανός, *Περί της καταγωγής των σημερινών Ελλήνων*, Αθήνα 1984.
- Kaldellis A., *Hellenism in Byzantium: The Transformations of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition*, Cambridge 2007.
- Lemerle P., *Le premier humanisme byzantine*, Paris 1971.
- Liakos A., «From the Greek to the Common our Language», στο A.F. Christides (επιμ.), *History of Ancient Greek: From the Beginnings to the Late Antiquity*, Cambridge 2007, 1287-1295.
- Liakos A., «Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space», στο Κ. Zacharia (επιμ.), *Hellenisms*, Aldershot, 2008, 201-236.
- Renfrew C., *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, London 1987.
- Runciman St., «Byzantine and Hellene in the Fourteenth Century», *Τόμος Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου*, Θεσσαλονίκη 1952, 27-31.
- Stamatoyannopoulos G. και άλλοι, «Genetic Origins of the Minoans and Mycenaean», *Nature* 548 (2017), 214-218.
- Svoronos N., «Towards Nationhood: The Survival of the Hellenic Spirit», στο R. Browning (επιμ.), *The Greek World*, London 1985, 281-286.
- Vryonis S. (επιμ.), *The Past in Medieval and Modern Greek Culture*, Malibu 1978.
- Vryonis S., *Études Balkaniques* (1999), 19-36.
- Zinkeisen J., *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunde bis auf unsere Tage*, 1, Leipzig 1832.

ΕΤΗΣΙΕΣ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

1. GEORGES DUBY, *Saint Louis à Chypre, 17 Octobre 1990*, Nicosie 1991.
2. ROBERT S. MERRILLEES, *Nicosia before Nicosia, 4 October 1991*, Nicosia 1992.
3. NICOLAS COLDSTREAM, *Nicosia: Gothic City to Venetian Fortress, 22 October 1992*, Nicosia 1993.
4. GIANNI M. PERBELLINI, *The Fortress of Nicosia: Prototype of European Renaissance Military Architecture, 15 October 1993*, Nicosia 1994.
5. ΦΡΟΣΩ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Ο Δραγομάνος Χατζήγεωργάκης Κορνέσιος και η εποχή του, 3 Νοεμβρίου 1994*, Λευκωσία 1995.
6. ΕΛΙΣΑΒΕΤ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Η Κύπρος κατά τον πρώτον αιώνα της οθωμανικής κατοχής (1570-1670), 25 Νοεμβρίου 1996*, Λευκωσία 1997.
7. ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗ, *Ενετικές οχυρώσεις στην Κρήτη και την Κύπρο: ομοιότητες των μνημείων του πολέμου, 9 Οκτωβρίου 1997*, Λευκωσία 1998.
8. ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑ - ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ, *Επιτραπέζια και μαγειρικά σκεύη από τη μεσαιωνική Κύπρο, 4 Νοεμβρίου 1998*, Λευκωσία 1999.
9. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ, *Η ίδρυση του Παγκυπρίου Γυμνασίου: Η εκπαίδευση στην Κύπρο πριν και μετά την ίδρυσή του, 23 Νοεμβρίου 1999*, Λευκωσία 2000.
10. DAVID FRANKEL, *Windows onto the Bronze Age: the view from Nicosia, 6 November 2000*, Nicosia 2001.
11. ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗΣ, *Λευκωσία 1878 -Ώρα Μηδέν: Η φυσιογνωμία και η ζωή της κυπριακής πρωτεύουσας κατά την αλλαγή της ξενοκρατίας, 20 Νοεμβρίου 2001*, Λευκωσία 2002.
12. ΑΝΔΡΕΑΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, *Η κομνήνεια και υστεροκομνήνεια μνημειακή τέχνη στην Κύπρο, 12 Νοεμβρίου 2002*, Λευκωσία 2003.

Μνήμη Κωνσταντίνου Λεβέντη

13. ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΑΪΦΑΚΟΣ, *Όταν το φως χορεύει... Σκέψεις για τον ελληνικό πολιτισμό, 19 Νοεμβρίου 2003*,—

14. THOMAS PALAIMA, *The Triple Invention of Writing in Cyprus and Written Sources for Cypriote History*, 6 November 2004, Nicosia 2005.
15. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Επάνοδος από την Ελλάδα: οι αρχαιότητες στην αυγή του εικοστού πρώτου αιώνα*, 14 Νοεμβρίου 2005, Λευκωσία 2006.
16. NICHOLAS JAMES RICHARDSON, *Ancient and Modern Greek Culture: Contrast or Continuity?*, 31 October 2006, Nicosia 2007.
17. ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΕΛΗΒΟΡΙΑΣ, *Ο ελληνικός πολιτισμός στα χρόνια της παγκοσμιοποίησης*, 28 Νοεμβρίου 2007, Λευκωσία 2008.
18. Μ. Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ, *Ποίηση και υπόγεια μνήμη στο λαϊκό πολιτισμό της Κύπρου*, 11 Νοεμβρίου 2008, Λευκωσία 2009.
19. PAUL CARTLEDGE, *Revisiting Ancient Greece: via Alexandria in Egypt*, 20 November 2009, Nicosia 2010.
20. ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ, *Διπλωματία στην Ακρόπολη*, 14 Νοεμβρίου 2011,—
21. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ, *Απολλώνιος ο Κιτιεύς: ένας διάσημος ιατρός της αρχαιότητας*, 20 Νοεμβρίου 2012,—
22. JUAN NADAL CAÑELLAS, *Chypre et Majorque: deux bastions de la chrétienté méditerranéenne, unis par l'imposante figure de Raymond Lulle*, 26 Novembre 2013, Nicosie 2013.
23. ΝΙΚΟΣ ΧΡ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, *Το ορατό μέρος της ιστορίας: Σχέσεις Κύπρου, Κρήτης και Αιγαίου στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου*, 31 Οκτωβρίου 2014, Λευκωσία 2015.
24. HENRY MAGUIRE, *Nature in the Byzantine Art of Cyprus*, 17 November 2015, Nicosia 2016.
25. CHRISTINE KONDOLEON, *Living the Good Life in the Roman East: The Evidence of Domestic Mosaics*, 1 December 2016,—
26. ROBERT G. OUSTERHOUT, *Finding a Place in History: The Chora Monastery and its Patrons*, 1 November 2017, Nicosia 2017.
27. JUDITH HERRIN, *Mosaics & Power from Ravenna to Sinai*, 28 November 2018,—

Η ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ «ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΟΤΗΤΑΣ» ΕΙΝΑΙ Η 28^η ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ ΤΩΝ ΕΤΗΣΙΩΝ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΛΕΒΕΝΤΗΣ» ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΕΒΕΝΤΕΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΗ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΕΒΕΝΤΗ. ΕΚΦΩΝΗΘΗΚΕ ΣΤΗ ΛΕΥΚΩΣΙΑ ΣΤΙΣ 31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2019. Η ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ 2019 ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ IMPRINTA LTD, ΛΕΥΚΩΣΙΑ.

